

از ستیز تا ستایش

فردوسی و شاهنامه به روایت شاعران ایران
از فرخی سیستانی تا شفیعی کدکنی

www.ketab.ir

نیما ظاهری



انتشارات مروارید

این کتاب با کاغذ کتاب سَبک یا بالکی (Bulky Paper) فرآورده کشرهای اروپایی، چاپ شده و در فرآیند تولید آن، هیچ گونه آسیبی به محیط زیست نرسیده است، و مطالعه با آن لذت بخش تر است.



www.ketab.ir

ظاهرى، نیما، ۱۳۷۹ -	سرشناسه:
از ستیز تا ستایش: فردوسى و شاهنامه به روایت شاعران ایران از فرخى سیستانی تا شفیعى کدکنى/ نیما ظاهرى.	عنوان و نام پدیدآور:
تهران: انتشارات مروارید، ۱۴۰۲.	مشخصات نشر:
۳۳۴ ص: ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.	مشخصات ظاهرى:
978-622-324-196-3	شابک:
وضعیت فهرست نویسى: فیا	
کتابنامه: ص. [۳۱۰] - ۳۲۱.	یادداشت:
نمایه.	
فردوسى و شاهنامه به روایت شاعران ایران از فرخى سیستانی تا شفیعى کدکنى.	عنوان دیگر:
فردوسى، ابوالقاسم، ۳۲۹ - ۴۱۶ ق. - نقد و تفسیر	موضوع:
Ferdowsi, Abolqasem- Criticism and interpretation	
فردوسى، ابوالقاسم، ۳۲۹ - ۴۱۶ ق. - شعر / Ferdowsi, Abolqasem - poetry	
فردوسى، ابوالقاسم، ۳۲۹ - ۴۱۶ ق. - شاهنامه - نقد و تفسیر	
Ferdowsi, Abolqasem. Shahnameh - Criticism and interpretation	
شعر فارسى - قرن ۴ ق. - تاریخ و نقد	
Persian poetry - 10th century - History and criticism	
شعر فارسى - مجموعه ها / Persian poetry - Collections	
شاعران ایرانى - ۱۳۵۷ / ۱۹۷۹ - Poets, Iranian - 1979	
PIR۴۴۹۵	رده بندى کنگره:
۸۱۴/۱۲	رده بندى دیوبى:
۹۷۸۷۰۵۲	شماره کتابشناسى ملی:



انتشارات مروارید

تهران، خیابان انقلاب، خیابان ابووریحان، خیابان وحید نظری، پلاک ۲۹ / کد پستی ۱۳۱۵۶۸۵۵۳۳

دفتر: ۰۸۶۶-۰۴۶-۶۶۴۱۲۰۴۶-۶۶۴۸۴۰۲۷ فاکس: ۶۶۴۸۴۰۲۷

<https://instagram.com/morvaridpub> - <https://telegram.me/morvaridpub>

www.morvarid.pub تخفیف و ارسال رایگان



از ستیز تا ستایش

(فردوسی و شاهنامه به روایت شاعران ایران)

از فرخی سیستانی تا شفیعی کدکنی)

نیما ظاهری



آماده‌سازی و تولید فنی: دفتر انتشارات مروارید

صفحه‌آرایی: الناز اسماعیل‌پور



چاپ اول: پاییز ۱۴۰۳

چاپ و صحافی: هوران

شمارگان: ۳۳۰

شابک ۳-۱۹۶-۳۲۴-۶۲۲-۹۷۸-۳ ISBN: 978-622-324-196-3

۳۶۰۰۰ تومان

فهرست

پیش گفتار	۱۵
مقدمه	۱۹
دوره اول: انکار فردوسی (قرن پنجم)	۳۳
فرخی سیستانی	۳۹
عنصری بلخی	۴۱
منوچهری دامغانی	۴۳
دوره دوم: پایان انکار و آغاز دیدگاه‌های دوگانه (قرن پنجم و ششم)	۴۴
اسدی طوسی	۴۸
سراینده یوسف و زلیخا (منسوب به فردوسی)	۵۰
ربیع، سراینده علی‌نامه	۵۳
مسعود سعد سلمان	۵۴
سنایی غزنوی	۵۵
ازرقی هروی	۵۶
امیر معزی نیشابوری	۵۶
ادیب صابر ترمذی	۵۹
عثمان مختاری	۵۹
عبدالواسع جبلی	۶۱

۲۰۱	وحید دستگردی
۲۰۴	ناصرالدین سالار شیرازی (سالار جنگ)
۲۰۷	ملک الشعراء بهار
۲۲۳	شیخ احمد بهار
۲۲۵	حسین سخنیار (مسرور)
۲۳۰	علی اصغر حکمت
۲۳۲	میرزاده عشقی
۲۳۲	نیما یوشیج
۲۳۵	محمدعلی ناصح
۲۳۷	جلال الدین همایی
۲۴۰	لطفعلی صورتگر
۲۴۲	حبیب یحیایی
۲۴۴	بدیع الزمان فروزانفر
۲۴۷	ادیب طوسی
۲۴۸	محمد حسین شهریار
۲۵۶	صادق سرمد
۲۵۸	غلامعلی رعدی آذرخشی
۲۶۵	سرور محمصص (مهکامه)
۲۶۶	ابراهیم صهبا
۲۶۸	پرویز ناتل خانلری
۲۷۰	رحیم معینی کرمانشاهی
۲۷۲	ادیب برومند
۲۷۴	محمدعلی اسلامی ندوشن
۲۷۵	یدالله بهزاد کرمانشاهی
۲۷۶	محمد ابراهیم باستانی پاریزی
۲۷۸	فریدون مشیری
۲۸۲	سیاوش کسرایی

۲۸۴	 مهدی اخوان ثالث
۲۸۸	 جواد آذر تبریزی
۲۹۰	 حمید مصدق
۲۹۱	 محمدرضا شفیعی کدکنی
۲۹۴	 واژه‌نامه
۳۰۳	 فهرست مطلع شعرهایی که در کتاب نیامده‌اند
۳۱۰	 فهرست منابع
۳۲۲	 نمایه

www.ketab.ir

پیش‌گفتار

این کتاب، دربرگیرنده بیشتر نکوش‌ها و ستایش‌هایی است که به شعر، از زمان حکیم طوس تا زمانه ما، در حق او اثر یگانه‌اش شده است، و همین‌طور شناخت و تحلیلی است هرچند سطحی در سیر تطور و تحول دیدگاه شاعران در مواجهه با این حماسه بزرگ تاریخ بشری.



گردآوری این مجموعه به پیشنهاد دانشمند فرزانه عصرمان، دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی انجام شده است و این کار، ادای دین کوچکی است به ایشان. پس از پایان کار، به استاد شفیعی کدکنی از نکوش‌هایی که در حق فردوسی شده است می‌گفتم، پاسخ ایشان که فرمودند «کسانی هم که فردوسی را نکوش کرده‌اند، درواقع ستایشش کرده‌اند.» مرا به فکر واداشت؛ چگونه نکوش می‌تواند مفهومی مخالف معنای خود داشته باشد؟ چند روزی درباره این موضوع فکر کردم و سعی کردم نام شاعرانی را که فردوسی را نکوش کرده بودند یا خود را برتر از او دانسته بودند به خاطر آورم. موفق نشدم؛ به ناچار به یادداشت‌ها مراجعه کردم و دیدم تقریباً همه آن‌ها شاعرانی بودند که در دوره انحطاط شعر فارسی ظهور کرده‌اند و شعرهای ضعیف و به قول فردوسی «ناتندرست» آن‌ها، بهترین گواه همین انحطاط و ابتدال است. به معنای گفته

همچون محمدجعفر یاحقی و سجاد آیدنلو، در مقالاتی که تحت عنوان «ذیل سرچشمه‌های فردوسی‌شناسی» منتشر کرده‌اند، کار مرحوم ریاحی را ادامه دادند. کتاب حاضر، علاوه بر یافته‌های جدید، همه کوشش‌های اسلاف خود را دربرمی‌گیرد. البته این پایان راه نیست و ای بسا نایافته‌هایی که کنج کتابخانه‌ها خاک می‌خورند و نسخه‌های خطی‌ای که دسترسی به آنان تا به حال میسر نبوده است. باری، علاوه بر شاعران ایرانی، بسیاری از شاعران فارسی‌زبان در افغانستان و تاجیکستان و دیگر کشورها، و حتی شاعران عرب‌زبان و انگلیسی‌زبان و مانند آن‌ها در شعر خود به فردوسی و شاهنامه اشاره و توجه کرده‌اند که کار گردآوری بسیاری از آن سروده‌ها نیز به پایان رسیده است و امیدوارم به زودی در مجموعه‌ای جداگانه منتشر شود.



درباره شیوه کار در این کتاب لازم به گفتن است که در قسمت شاعران قدیم (شاعران پیش از دوره ستمشیر)، تمام نمونه‌های یافت‌شده از اشاره‌ها به فردوسی و شاهنامه، بی‌هیچ کم و کاستی، به ترتیب تاریخ وفات قمری هر شاعر، در کتاب آمده. در قسمت شاعران معاصر (تا متولدین ۱۳۲۰ شمسی) چنین نیست و برای متناسب شدن حجم کتاب، به ناچار دست به انتخاب زدیم؛ اما فهرستی از مطلع و منبع تمام شعرهای یافت‌شده از شاعران معاصر، برای سهولت کار پژوهشگران و علاقه‌مندان در پایان کتاب آمده است. در قسمت شاعران قدیم، به لحاظ پراکندگی و تفاوتی که در شعرها و دوره‌ها وجود داشت، لازم بود توضیحاتی ضمن هر شعر ارائه شود. این درحالی‌ست که در قسمت شاعران معاصر، شعر بیشتر شاعران، به‌تنهایی و بی‌هیچ توضیحی آمده است. ضمناً در پایان کتاب، واژه‌نامه‌ای تنظیم شده است که دربردارنده واژگان دشوار یا نسبتاً دشوار این کتاب است.



در پایان، لازم است سپاسگزاری کنم از دکتر شفیعی‌کدکنی که راهنمایی‌هایشان همواره چراغ راه، باعث افتخار، و مایه دلگرمی‌ام بوده است. شاهنامه‌شناس برجسته، زنده‌یاد دکتر ابوالفضل خطیبی، در آخرین روزهای زندگی‌شان این

کتاب را بازنگری کردند و بزرگواری ایشان و درس بزرگی را که به من دادند هیچگاه فراموش نخواهم کرد. میمنت میرصادقی (ذوالقدر)، زن بزرگی که مادر بزرگ صدایشان می‌کنم، چندین بار بخش‌هایی از این کتاب را خواندند و هر بار دقت نظر و محبت بی‌دریغ‌شان، جز حیرتم نیفزود. اگر نبود اصرارها و تشویق‌های سردبیر مجله بخارا، علی‌دهباشی، تصور می‌کنم کار این کتاب سال‌ها به تعویق می‌افتاد. فصل‌بندی و دسته‌بندی حال حاضر این کتاب، مدیون نقد دقیق و کوتاه خانم دکتر ژاله آموزگار است. مهندس ادیب، محمد صنعتکار، بسیار بر این کتاب حق دارد و خوشا آن ساعت‌های پیوسته‌ای که از راهنمایی‌های ایشان بهره می‌بردم. عاطفه چاوشی، دانشجوی تازه‌نفس ادبیات، نخستین کسی بود که با مهربانی و تیزبینی، غلط‌های این کتاب را گرفت و ویراسته‌اش کرد. آصفه مدرس‌زاده و سعید جلالی، کتابداران گرامی و حرفه‌ای کتابخانه فرهنگستان زبان و ادب فارسی، با خوش‌رویی، همیشه پذیرای فهرست بلندبالای کتاب‌های درخواستی‌ام بودند. از ایشان سپاسگزارم. در این قحط‌سال دمشق، همه می‌دانند که چاپ کتاب، آن هم چنین آراسته، محال می‌نماید. از مهران بخشی، کشتی‌بان محترم نشر مروارید، کامیار عابدی، پژوهشگر و منتقد ادبی برجسته دوره ما و همه دست‌اندرکاران چاپ و نشر این کتاب که امر محال را ممکن کردند، به جان سپاسگزار و منت‌پذیرم. همچنین قدردان محبت همه دوستانم هستم که در این دو سال، نبوده روزی که صحبت‌های من درباره این کتاب را تحمل نکرده باشند.

با مهر و احترام

نیما ظاهری

بهار ۱۴۰۳